

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто контекст змістового і сутнісного наповнення економічних категорійних понять "ефективність" і "результативність". Наведено контекст трактування цих економічних категорій у тематичних викладах, використання у наукових дослідженнях. Проаналізовано засадні підходи до розкриття характеристики ефективного і результативного функціонування сучасних суб'єктів економіки. Запропоновано окремі аспекти для розмежування цих дефініцій з метою їх чіткішого позиціонування у теоретичних дослідженнях, прикладному застосуванні підприємствами постіндустріального типу.

Ключові слова: результат, результативність, ефективність, поняття, термінологічний апарат, критерії, показники, підприємство, діяльність, функціонування.

Постановка проблеми. Різні аспекти результативного й ефективного функціонування сучасних суб'єктів економіки виступають (прямо чи в певному контексті) предметом чисельних науково-теоретичних досліджень та емпіричних оглядів. В умовах вирішування шляхів подолання глобальної й національної фінансово-економічної нестабільності, невизначеності ринкового середовища, проблематика управління результативністю й ефективністю функціонування підприємств набуває особливої актуалізації.

У науково-дослідницькій площині це виражається у розробленні багатьох концепцій і парадигм, які формують варіативність характеристики й понятійного апарату ефективності й результативності. Розбіжності в поглядах на ефективність і результативність функціонування підприємств постіндустріального типу і в координатах сформованої економіки значною мірою пов'язується з тим, що "науковці не сформували чіткої та комплексної термінологічної сфери категорійного апарату поняття ефективності" [1, с. 9]. Неоднозначність підходів до поняття "результативність" на теоретичному рівні призводить до його отождолення з "ефективністю", "продуктивністю", "прибутковістю" тощо, а потім виражається і в розрахунках відповідних показників" [2, с. 131].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем ефективності й результативності операційної діяльності та стратегічного функціонування підприємств засвідчує, що автори використовують різні основоположні та критеріальні ознаки й різноформатні підходи до розкриття цих термінів. Ураховуючи значні розбіжності в понятійному апараті сучасної економічної науки загалом, у тематичних публікаціях узагальнюються аргументації провідних вчених щодо значущості формалізації сучасною наукою використовуваних категорійних понять. При цьому акцентується, що "чистота термінів, їх точність, адекватність поняттям, які вони виражають, є важливою складовою наукових досліджень, оскільки із цих понять формулюються наукові судження, сукупність яких створює наукову теорію" [3, с. 13].

Надмірна розбіжність термінологічного і понятійного апарату в теоріях ефективності й результативності спричиняє їх розмитість, і, водночас, як відзначає Н.В. Савенко, доводить "складність предмету дослідження, де поняття "ефективність" має визначення як "результативність", а в зарубіжній практиці

як синонім зазвичай використовується термін "продуктивність системи" [4, с. 154]. Л.О. Лігоненко констатує, що у публікаціях вітчизняних і зарубіжних дослідників термін "ефективності" використовується поряд із терміном "результативність" як синонімічний або такий, що має однаковий зміст", хоча "розмежування цих понять є надзвичайно важливим для оцінки ефективності функціонального менеджменту підприємства" [5, с. 208, 214].

Відомий вчений П. Друкер обґрунтовує необхідність чіткого вирізнення понять ефективності, дієвості (результативності) та економічності; два останні поняття він позиціює складовими частинами загального поняття ефективності [6]. Виходячи з різноманітності у підходах до встановлення результативного та ефективного функціонування сучасних суб'єктів господарювання, загальновизнаним у сучасних економічних дослідженнях повинно виступати, як стверджує Н.В. Поліщук, "використання науково-обґрунтованих основ теорії, методології та практики побудови комплексної системи оцінювання результативності діяльності з погляду її кінцевих наслідків" [7, с. 2].

Невирішена частина загальної проблеми пов'язується з тим, що поняття "ефективність" та "результативність" функціонування сучасних суб'єктів економіки не отримали формалізованого та однозначного трактування, критерії цих категорій визначаються безвідносно стратегічних цілей різних підприємств, впроваджених концепцій менеджменту (наприклад вартісно орієнтоване управління).

Метою роботи є дослідження змістового і сутнісного наповнення категорійних понять "ефективність" і "результативність", встановлення їх співвідношення, критеріїв визначення, спільних і відмінних ознак, адекватність методологічних та концептуальних підходів для їх характеристики в умовах сучасної економіки.

Виклад основного матеріалу. Традиційно в економічній науці під ефективністю діяльності підприємства здебільшого розуміють внутрішню економічність, хоча параметри категорій, які розкривають успіх сучасного підприємства є набагато об'ємнішими. Поняття "ефективність" і "результативність" функціонування економічних систем на тепер стали найпоширенішими бізнес-термінами, якими оперують різного роду рейтингові агентства, ринкові інституції, державні органи управління і регулювання економіки. Ці поняття стали ключовими у практичному управлінні економічними системами будь-якого ієрархічного рівня.

У сучасній практичній діяльності суб'єктів ринкової економіки дедалі більш "актуальними стають методологічні проблеми, пов'язані не лише з якісною стороною (ефективністю) функціонування економічних систем як потоку певних економічних процесів, а й з кількісною (масштабністю), тобто результативністю" [7, с. 1]. У теоретичних дослідженнях поняття ефективності й результативності економічних систем зазвичай розглядаються спорідненими (тотожними) економічними категоріями. Значною мірою це пов'язується із семантичним наповненням терміна "ефективність" (лат. *effectus*), який буквально означає результативність, дієвість, продуктивність. При цьому можна відзначити, що "прямий зв'язок у поняттях "ефективність бізнес-системи" і "операційна ефективність" був розділений лише у XX ст." [8, с. 285]. Наведене свідчить про ви-

¹ Наук. керівник: проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук

різнень різних видів ефективності, а не формулювання чіткої та комплексної термінологічної сфери категорійного апарату ефективності, адекватного сучасній економіці.

Для певного врахування умов сучасної економіки поняття "ефективність" і "результативність" подаються взаємопов'язаними величинами, які узагальнено розкривають рівень успішності функціонування підприємства: операційна результативність забезпечує можливості формування потенціалу для його стратегічної стабільної діяльності та досягнення спланованих цілей. У такий спосіб здійснюється намагання обґрунтувати, що "ефективність і економічність – майже синоніми й обидва терміни характеризують "результативність" (*effectiveness*) використання засобів для досягнення цілей" [5, с. 210].

Тематичні літературні джерела засвідчують, що одні автори майже повністю отожднюють ці поняття, позиціюючи їх еквівалентними у своїх дослідженнях. У таких випадках більшою мірою (чи майже виключно) дослідження спрямовуються на внутрішні фактори функціонування підприємства. Попри те, під час обґрунтування тотожності понять "результативність" і "ефективність" у авторів виникають істотні розбіжності у наборі системи показників для їх оцінювання, а також стосовно того, який із показників є домінуючим у забезпеченні успіху сучасних суб'єктів ринкової економіки (прибутковість, ринкова капіталізація, формування інноваційного потенціалу чи потенціалу інвестиційної привабливості тощо). Наведені інші показники у багатьох випадках не корелюють між собою (наприклад додаткові витрати на дослідження і розробки знижують загальну суму прибутку). У цьому контексті відзначається, що "відомі вимірники ефективності (прибуток, різні показники рентабельності) відображають якусь окрему мету, а не вимір ефективності загалом... на роль узагальнювального критерію ефективності виробництва міг би претендувати показник, який представляє собою відношення всіх результатів діяльності й абсолютно всіх витрат" [9, с. 87]. Для забезпечення вищої якості оцінки рівня ефективності функціонування суб'єктів господарювання пропонується "розроблення єдиного підходу до розмежування кількісних та якісних показників у системах залежності результативних показників від факторних, що дасть змогу підвищити об'єктивність оцінки і прогнозування результативних показників" [10, с. 282].

У стандарті ISO 9000:2000 поняття "ефективності" і "результативності" економічного суб'єкта розкрито через дефініції інтегральної характеристики його діяльності та функціонування. Змістовний параметр економічної категорії "результативність" встановлюється через ступінь реалізації спланованої діяльності й досягнення запланованих результатів. Такий узагальнювальний погляд, безперечно, не розкриває конкретного показника ефективності чи результативності, оскільки цільова спрямованість менеджменту підприємств різних сфер діяльності й типів економіки, у яких вони здійснюють свою діяльність, може бути різною (максимізація прибутковості, зростання акціонерної вартості тощо).

Для розвитку теорії ефективності, її адаптації до умов сучасної економіки необхідно враховувати, що "при створенні ефективної стратегії як моделі бізнесу, спрямованої на досягнення максимально високої продуктивності та довготермінових результатів, необхідно виходити із специфіки (типу, характе-

ру) підприємства, його мети та ситуації, в якій воно перебуває" [11, с. 146]. Саме на обраному ключовому критерії досягнення мети повинна формуватися базисна основа встановлення рівня ефективного функціонування підприємства.

У переважній більшості вітчизняних і зарубіжних праць характеристика ефективності базується на оцінюванні рівня продуктивності ресурсів і виражається співвідношенням обсягів виробництва продукції та вартості спожитих (використаних) ресурсів. Незважаючи на домінування в сучасних економічних умовах ресурсної концепції, розкриття в такий спосіб ефективності більшою мірою характеризує операційну (поточну) результативність. Сформульовані в такій конструкції засади ефективності насправді оперують лише задіяними в операційних процесах економічними ресурсами, а не їх сукупною продуктивністю (включаючи синергетичний ефект) у відтворювальному процесі загалом. У такому контексті розкривається ефект їх операційного спрямування з обґрунтуванням, що "продуктивність – це економічне мірило ефективності, яке підсумовує вартість продукції стосовно вартості ресурсів, використаних на її виготовлення ... продуктивність підприємства є первинним показником рівня прибутковості" [10, с. 138].

Поняття загальної ефективності функціонування економічного суб'єкта є синтетичною характеристикою його результативності як соціально-виробничої системи та ефективності системи управління капіталом, вираженої інтегральною оцінкою доцільності, раціональності та обґрунтованості окремих рішень чи стратегій. Декларування необхідності вирішування "комплексу завдань щодо оцінки ефективності та результативності господарської діяльності для успішного управління сучасними компаніями, розробки аналітичних індикаторів для цілей аналізу конкретних проблем і ситуацій" [2, с. 120] все ж повинно знайти формалізацію у наукових розробках для забезпечення управлінської практики. "Проблема операційної ефективності прямо пов'язана з оптимізацією таких внутрішніх змінних, як структура і технологія (управлінська, виробнича)" [8, с. 285].

Самуельсон П. трактує прибуток з позиції теорії "продуктивності капіталу", за якою прибутковість прямо пов'язується з ефективністю (раціональністю, об'єктивованістю) функціонування сукупного капіталу. Якщо під ефективною діяльністю розуміти досягнення цільових рівнів стратегічних показників (наприклад рівень капіталізації компанії), то показники (результативності прибутковості та продуктивності) об'єктивно відносяться до складових системи оцінювання ефективності.

Кричевець Є.А. і Поляков А.П. аргументують необхідність "розробки методологічних аспектів і обґрунтування сукупності специфічних коефіцієнтів рентабельності по чистому грошовому потоку, які у найбільшому ступені відображають ефективність функціонування підприємств різних видів економічної діяльності" [12, с. 103].

У деяких дослідженнях обґрунтовується доцільність розгляду ефективності й результативності через критерій управління сукупною продуктивністю ресурсного потенціалу підприємства, відзначаючи, що це "не є принципово новим підходом до оцінки економічної ефективності, а лише зміщує акценти з поточної у перспективну оцінку стану підприємства" [13, с. 137].

Очевидно, вищим рівнем обґрунтованості потрібно вважати ті дослідження, які у своїх базових засадах дотримуються позиції, що ефективність властива цілеспрямованій взаємодії і відображає насамперед рівень досягнення місії, цілей підприємства, а результативність характеризує економічність поточних (операційних) фінансово-економічних процесів. У критеріях ефективності, як синтетичної характеристики не тільки якісної результативності виробничо-господарської діяльності та системи управління, виражається також стан економіки, тобто фактори впливу загальноекономічних процесів на ефективність функціонування сучасного підприємства.

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Виходячи з умов функціонування економічних суб'єктів постіндустріального типу, принципів оцінювання діяльності сучасних компаній на ринках товарів, капіталів та інвестицій, зміни в домінуванні й вагомості ключових факторів успіху, у сучасних економічних дослідженнях виникає потреба науково обґрунтованого розмежування понять "ефективність" і "результативність". Ефективність підприємства як відкритої соціально-економічної системи потрібно розглядати поняттям комплексним (багатофакторним), у якому втілюється загальна продуктивність кругообороту капіталу, а результативність фінансово-економічних процесів – її складовою. За своєю суттю показники результативності стосуються операційного, а ефективності – стратегічного менеджменту.

Основу базових дефініцій і понятійного апарату ефективності й результативності найдоцільніше ґрунтувати на тому, що без ефективного нарощування інноваційного потенціалу, результативність може в оглядовій перспективі призвести до втрати конкурентоспроможності підприємства та можливостей його функціонування. Показник прибутковості як базова основа результативності доцільно застосовувати як індикатор проміжної ефективності функціонування підприємства.

Література

1. Подольчак Н.Ю. Проблеми оцінювання та регулювання соціально-економічної ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств : монографія / Н.Ю. Подольчак. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2010. – 340 с.
2. Олексюк О.І. Досвід використання системи показників в оцінці результативності діяльності підприємств / О.І. Олексюк // Вчені записки : зб. наук. праць Київського університету ім. Вадима Гетьмана. – 2009. – Вип. 11. – С. 119-132.
3. Щербатюк В. Теоретичні проблеми порівняльного аналізу діяльності суб'єктів ринкової економіки / В. Щербатюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 8. Ч.1. – С. 13-21.
4. Савенко Н.В. Економічна сутність ефективності виробництва і аналіз підходів до її визначення / Н.В. Савенко // Інноваційна економіка : Всеукр. наук.-виробн. журнал. – 2009. – № 2. – С. 153-162.
5. Лігоненко Л.О. Дискусійні питання щодо трактування сутності та співвідношення понять "ефективність" і "результативність" управління підприємством / Л.О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки : наук. економ. журнал. – 2008. – № 10(88). – С. 207-215.
6. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке : пер. с англ. / П. Друкер. – М. : Изд-во "Вильямс", 2003. – 272 с.
7. Поліщук Н.В. Науково-методологічні засади результативності функціонування сучасних економічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Н.В. Поліщук; Вінницький національний аграрний університет. – Вінниця, 2011. – 36 с.

8. Чимшит С.І. Управління потенціалом складних соціально-економічних систем : монографія / С.І. Чимшит. – Дніпропетровськ : ПП "Моноліт", 2008. – 351 с.
9. Маслов П.Н. Особенности управления деятельностью предприятия на основе системы критериев, оценок и контроля показателей / П.Н. Маслов // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1. – С. 85-90.
10. Боднарченко Т.М. Розмежування кількісних і якісних показників з метою конкретизації оцінки залежності результативних ознак від факторних / Т.М. Боднарченко // Актуальні проблеми економіки : наук. економ. журнал. – 2010. – № 8(110). – С. 277-282.
11. Ковтун О.І. Типологізація стратегій поведінки вітчизняних підприємств в контексті оптимізації результатів їх перманентної діяльності в умовах трансформаційної економіки / О.І. Ковтун // Вісник Львівської комерційної академії. – Сер.: Економічна. – Львів : Вид-во ЛКА. – 2010. – Вип. 33. – С. 139-148.
12. Кричевець Е.А. Проблемы оценки эффективности функционирования предприятия / Е.А. Кричевець, А.П. Поляков // Вісник СевНТУ : зб. наук. праць. – Сер.: Економіка і фінанси. – 2012. – Вип. 130. – С. 97-103.
13. Трут О.О. Формування системи вимірювання продуктивності підприємства / О.О. Трут // Вісник Львівської комерційної академії. – Сер.: Торгівля, комерція, підприємництво. – Львів : Вид-во ЛКА. – 2012. – Вип. 14. – С. 137-140.

Герега Г.Ф. Соотношение понятий эффективности и результативности функционирования предприятий

Рассмотрен контекст содержательного и сущностного наполнения экономических категорийных понятий "эффективность" и "результативность". Приведен контекст трактовки этих экономических категорий в тематических изложениях, использования в научных исследованиях. Проанализированы засадные подходы к раскрытию характеристики эффективного и результативного функционирования современных субъектов экономики. Предложены отдельные аспекты для разграничения этих дефиниций с целью их более четкого позиционирования в теоретических исследованиях, прикладном применении предприятиями постиндустриального типа.

Ключевые слова: результат, результативность, эффективность, понятие, терминологический аппарат, критерии, показатели, предприятие, деятельность, функционирование.

Gerega G.F. Value concepts of effectiveness and efficiency of enterprises

We consider the context of the substantive content of the essential economic and categorical concepts of "efficiency" and "effectiveness". Given the context of the treatment of these economic categories in thematic lectures for scientific research. Analyzed ambush approaches to disclosure characteristics of an effective and efficient functioning of modern economic entities. Proposed to delineate some aspects of these definitions for the purpose of a clear positioning in theoretical research, applied using post-industrial enterprises.

Keywords: results, effectiveness, efficiency, concept, terminological system, criteria, indicators, enterprise, activity, operation.

УДК 330.341.1

Ст. викл. Н.Ю. Гладинець –

Мукачівський державний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

Проаналізовано стан інноваційної діяльності в промисловості України та її особливості у галузевому розрізі. Здійснено групування галузей промисловості залежно від основних параметрів інноваційної активності та результатів інноваційної діяльності. За допомогою кластерного аналізу виділено та об'єднано галузі, що характеризуються різним ступенем інноваційної активності. За допомогою багатофакторної лінійної регресійної моделі, розрахованої для окремих кластерів, визначено чинники, що впливають на інноваційну діяльність окремих галузей промисловості.